

ใบความรู้ที่ ๙ เรื่อง ประวัติละครไทย
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ เรื่อง เรียนรู้เรื่องราวศิลปนาฏศิลป์
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๑๒ เรื่อง การละครไทย
รายวิชา ศิลปะ (ดนตรี-นาฏศิลป์) รหัสวิชา ศ๒๑๑๐๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๒

สมัยน่านเจ้า

มีนิยายเรื่อง นามาโนห์รา เป็นนิยายของพวกไต หรือคนไทย ในสมัยน่านเจ้า ที่มีปรากฏอยู่ ก่อนหน้านี้นี้คือ การแสดงจำพวกระบำ เช่นระบำหมาก ระบำนกยูง

สมัยสุโขทัย

พบหลักฐาน การละครและฟ้อนรำ ปรากฏอยู่ในศิลาจารึก ของพ่อขุนรามคำแหง กล่าวไว้ เมื่อจกเข้ามาเรียงกันแต่อยู่ผูกพันเท้าหัวลานด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อน เสียงขับ ใครจักมักเหล่หัน เหล่ใครจักมักหัว หัวใครจักมักเลื้อน เลื้อน และปรากฏในไตรภูมิพระร่วง “บ้างเต้น บ้างรำ บ้างฟ้อน ระบำบันลือ”

รับวัฒนธรรมของอินเดีย ผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย มีการบัญญัติศัพท์ขึ้นใหม่ เพื่อนำมาใช้เรียกศิลปะการแสดงของไทย ว่า โขน ละคร ฟ้อนรำ

สมัยอยุธยา

มีการแสดงละครชาตรี ละครนอก ละครใน แต่เดิม ที่เล่นเป็นละครเร่ จะแสดงตามพื้นที่ว่างโดยไม่ต้องมีโรงละคร เรียกว่า ละครชาตรี ต่อมาได้มีการวิวัฒนาการ เป็นละครรำ เรียกว่า ละครใน ละครนอก โดยปรับปรุงรูปแบบ ให้มีการแต่งการที่ประณีตงดงามมากขึ้น มีดนตรีและบทร้อง และมีการสร้างโรงแสดง

มีละครในแสดงในพระราชวัง จะใช้ผู้หญิงล้วน ห้ามไม่ให้ชาวบ้านเล่น เรื่องที่นิยมมาแสดงมี ๓ เรื่องคือ อิเหนา รามเกียรติ์ อุณรุท ส่วนละครนอก ชาวบ้านจะแสดง ใช้ผู้ชายล้วนดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว

สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ เป็นสมัยที่โขนเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีละครเรื่องใหญ่ๆ อยู่ ๔ เรื่อง คือ อิเหนา รามเกียรติ์ อุณรุท ดาหลัง

สมัยธนบุรี

สมัยนี้บทละครในสมัยอยุธยาได้สูญหายไป สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงรวบรวมศิลปิน บทละคร ที่เหลือมาทรงพระราชนิพนธ์ บทละคร เรื่อง รามเกียรติ์ อีก ๕ ตอนได้แก่

๑.ตอนอนุมานเกี้ยวนางวานริน

๒.ตอนท้ามาลีวราชว่าความ

นอกจากทรงพระราชนิพนธ์ บทละครในเรื่องรามเกียรติ์ด้วยพระองค์เองแล้ว พระองค์ยังทรง ฝึกซ้อม ด้วยพระองค์เองอีกด้วย

สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่๑)

สมัยนี้ได้ฟื้นฟูและรวบรวม สิ่งที่สูญหายให้มีความสมบูรณ์มากขึ้นและรวบรวม ตำราการฟ้อนรำ ไว้เป็นหลักฐานที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ พระองค์ทรงพัฒนาขึ้น โดยให้ผู้แสดงเปิดหน้าและสวมมงกุฎหรือชฎา ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนารายณ์ปราบนก

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่๒)

สมัยนี้วรรณคดี และละครเจริญถึงขีดสุด พระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย ให้เป็นการแต่งยืนเครื่อง แบบในละครใน ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา ซึ่งเป็นละครที่ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสร ว่าเป็นยอดของบทละครว่า คือแสดงได้ครบองค์ ๕ คือ ตัวละครงาม ร่าม ร้องเพราะ พิณพาทย์เพราะ และกลอนเพราะ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๑ ยูเนสโก ได้ถวายพระเกียรติคุณแด่พระองค์ ให้ในฐานะบุคคลสำคัญ ที่มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม ระดับโลก

สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๓)

สมัยนี้พระองค์ ให้อยกเลิกละครหลวง พระบรมวงศานุวงศ์ จึงพากันฝึกหัดโขนละคร คณะละครที่มีแบบแผนในเชิงฝึกหัดและแสดง ทางโขน ละครถือเป็นแบบแผนในการปฏิบัติสืบต่อมา ถึงปัจจุบันได้แก่

- ๑.ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขณาคุณ
- ๒.ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพนมวัน กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์
- ๓.ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไกรสร กรมหลวงรักษ์รณเรศ
- ๔.ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์
- ๕.ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทณกร กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์
- ๖.ละครของเจ้าพระยาบดินทรเดชา
- ๗.ละครของเจ้าจอมมารดาอัมพา
- ๘.ละครเจ้ากรับ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๔)

ได้ฟื้นฟูละครหลวงขึ้นใหม่อนุญาตให้ราษฎรฝึกละครในได้ ซึ่งแต่เดิมละครในจะแสดงได้แต่เฉพาะในพระราชวังเท่านั้น ด้วยเหตุที่ละครแพร่หลายไปสู่ประชาชนมากขึ้น มีการเก็บภาษีมหรสพ ขึ้นเป็นครั้งแรกเรียกว่า ภาษีโขนละคร มีบทพระราชนิพนธ์ในพระองค์เรื่อง รามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดง บทเบิกโรงเรื่องนารายณ์ปราบนาท และพระพิราพเข้าสวน จึงมีการบัญญัติข้อห้ามในการแสดงละครที่มีใช้ละครหลวง ดังต่อไปนี้

- ๑.ห้ามชุดบุตรชาย-หญิง ผู้อื่นมาฝึกละคร
- ๒.ห้ามใช้รัดเกล้ายอดเป็นเครื่องประดับศีรษะ
- ๓.ห้ามใช้เครื่องประกอบการแสดงที่เป็นพานทอง หีบทอง
- ๔.ห้ามใช้เครื่องประดับลงยา
- ๕.ห้ามเป่าแตรสังข์
- ๖.ห้ามช้างที่เป็นอุปกรณ์ในการแสดงห้ามใช้สีเผือก ยกเว้นช้างเอราวัณ

สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๕)

ในสมัยนี้สถาปนาเมืองมีความเจริญก้าวหน้า และขยายตัวอย่างรวดเร็ว เพราะได้รับวัฒนธรรมจากตะวันตก ทำให้ศิลปะการแสดงละครได้มีการพัฒนาการขึ้นอีกรูปแบบหนึ่ง นอกจากนี้ ยังกำเนิดละครดึกดำบรรพ์ และละครพันทางอีกด้วย นอกจากพระองค์ทรงส่งเสริมให้เอกชนตั้งคณะละครอย่างแพร่หลายแล้ว ละครคณะใดที่มีชื่อเสียงแสดงได้ดี พระองค์ทรงเสด็จมาทอดพระเนตร และโปรดเกล้าฯ ให้แสดงในพระราชฐานเพื่อเป็นการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๖)

ในสมัยนี้เป็นสมัยที่โขน ละคร ดนตรี ปี่พาทย์เจริญถึงขีดสุด พระองค์ทรงเป็นราชาแห่งศิลป์ แม้ว่าจะมีประสบการณ์ด้านละครพูดแบบตะวันตก แต่ก็ทรงมีพระราชปณิธานอันแน่วแน่ ที่จะทรงไว้ซึ่ง “ความเป็นไทย” และดนตรีปี่พาทย์ ทั้งยังทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ศิลปินโขนที่มีฝีมือให้เป็นขุนนาง เช่น พระยานุฎาภิบาลรักษ์ พระยาพรหมภิบาล เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๗)

สมัยนี้ประสมภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การเมืองเกิดการคับขัน จึงได้มีการปรับปรุงระบบบริหาร ราชการกระทรวงครั้งใหญ่ ให้โอนงานช่างกองวังนอก และกรมมหรสพไปอยู่ในสังกัดของกรมศิลปากร และการช่างจึงย้ายมาอยู่ในสังกัดของกรมศิลปากร ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๘ โขนกรมมหรสพ กระทรวงวังจึงกลายเป็น โขนกรมศิลปากร มาแต่ครั้งนั้น ในสมัยนี้มีละครแนวใหม่เกิดขึ้น ที่เรียกว่า ละครเพลง หรือที่รู้จักกันว่า ละครจันทโรภาส

สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอานันทมหิดล (รัชกาลที่๘)

ในสมัยนี้การแสดงนาฏศิลป์ โขน ละคร จัดอยู่ในการกำกับดูแลของกรมศิลปากร หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีคนแรกของกรมศิลปากรได้ฟื้นฟู เปลี่ยนแปลงการแสดง โขน ละครในรูปแบบใหม่ โดยจัดตั้ง โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้น เพื่อให้การศึกษาทั้งด้านศิลปะและสามัญ และเพื่อยกระดับศิลปินให้ทัดเทียมกับนานาชาติ ในสมัยนี้ได้เกิดละครรูปแบบใหม่ ที่เรียกว่า ละครหลวงวิจิตรวาทการ เป็นละครที่มีแนวคิดปลูกใจให้รักชาติ บางเรื่องเป็นละครพูด เช่น เรื่องราชนม เรื่องศึกกลาง เรื่องพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช महाराज (รัชกาลที่๙)

ในสมัยนี้พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้บันทึกภาพยนตร์สีส่วนพระองค์ บันทึกทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ทำรำเพลงหน้าพาทย์ของพระ นาง ยักษ์ ลิง และโปรดเกล้าฯ ให้จักพิธีไหว้ครู อีกทั้งยังมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน สืบทอด และพัฒนาศิลปะการแสดงของชาติผ่านการเรียนการสอนในระดับการศึกษาทุกระดับ มีสถาบันที่เปิดสอนวิชาการละครเพิ่มมากขึ้นทั้งของรัฐและเอกชน มีรูปแบบในการแสดงลำครไทยที่หลากหลายให้เลือกชม เช่น ละครเวที ละครพูด ละครร้อง ละครรำ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช महाराज พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๑๐)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นแบบอย่างด้านการอนุรักษ์ โขน
ทรงสนพระราชหฤทัยในศิลปะการแสดงมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทั้งยังทรงเป็นองค์ต้นแบบขอเยาวชนไทยในการฝึกหัดโขน โดยเฉพาะศิลปะการแสดงนาฏศิลป์และดนตรี ทรงมพระมหากรุณาธิคุณต่อวงการนาฏศิลป์และดนตรีไทยอย่างยิ่ง ทรงสนพระราชหฤทัยและทรงตระหนักถึงคุณค่าของนาฏศิลป์ไทย โดยเฉพาะ “การแสดงโขน” ทรงส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้ชม ศิลปะการแสดงชั้นสูงที่ถือเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ

สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๑๐)

จวบจนมาถึงปัจจุบันพระองค์ยังทรงส่งเสริมและสนับสนุนการแสดงโขนของกรมศิลปากรมาอย่างต่อเนื่อง โดยเสด็จพระราชดำเนนทอดพระเนตรและทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการแสดงนาฏศิลป์ โขน ละคร ระบำ รำ ฟ้อนเพื่อเป็นการสืบสานพระราชปณิธานในพระราชบิดาและพระราชมารดาที่ทรงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทยและเพื่อให้ประชาชนชาวไทยได้รับความสุข สนุกสนาน เนื่องในโอกาสต่าง ๆ

สมัยนี้เป็นยุค IT ยุคที่เรียกว่าโลกไร้พรมแดนมีการแสดงมากมายเกิดขึ้น จากอิทธิพลของชาติต่าง ๆ การละครไทยก็มีรูปแบบเปลี่ยนไป จากละครร่ำ ละครร้อง ที่ทำเสนอเรื่องของกษัตริย์ เจ้าหญิง เจ้าชาย ที่เรียกว่า ละครจักร ๆ วงศ์ ๆ เปลี่ยนเป็นละครเวที ละครวิทยุ ละครโทรทัศน์ เรียกว่าละครสะท้อนชีวิต และสังคม ซึ่งถ่ายทอดออกตามสื่อ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ เป็นที่นิยมเพราะสามารถเข้าถึง ประชาชน ทุกกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีละครเวที ที่แสดงอย่างหรูหราตระการตาด้วยเครื่องแต่งกาย ฉาก แสงสี ระบบเสียง ทำให้การชมละครมีความตื่นเต้น เหมือนจริงมากยิ่งขึ้น